

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Чепеля Олександра Васильовича «Процесуально-правове становище свідка в кримінальному процесі: стан, проблеми, перспективи вдосконалення», подану на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань зі спеціальності 081 Право

Вивчення поданої на рецензування дисертації дає підстави стверджувати, що автором проведено ґрунтовний правовий аналіз теми дослідження, яка є актуальною як в теоретичному, так і в прикладному плані, сформульовано низку рекомендацій, пропозицій і висновків, що становлять наукову новизну і можуть слугувати підставою для обговорення.

Ступінь актуальності обраної теми. Одним із важливих аспектів існування України як правової держави й здійснення в ній правових реформ є створення умов, які забезпечують можливість реалізації прав і свобод людей для відстоювання своїх законних інтересів. Особливої уваги заслуговує такий учасник кримінального процесу, як свідок, адже це суб'єкт, якого найчастіше залучають до досудового розслідування й судового розгляду кримінальних проваджень. Він є основним носієм доказової інформації, тому значення свідка для досягнення мети кримінального судочинства важко переоцінити.

Кожен учасник кримінального судочинства має закріплений в нормах Кримінального процесуального кодексу України процесуально-правове становище. Аналіз наукової літератури свідчить, що у доктрині кримінального процесу процесуальному статусу суб'єктів, які відносяться до сторін кримінального провадження приділена значна увага. Натомість свідок залишається поза належною увагою наукової спільноти. Тож, питання, пов'язані зі станом, проблемами та перспективами вдосконалення процесуально-правового становища свідка в кримінальному процесі є актуальними та своєчасними.

У кримінальній процесуальній науці проблеми, пов'язані з процесуально-правовим становищем свідка та його роллю в кримінальному процесі, постійно привертають увагу вчених-процесуалістів. Їх внесок у розроблення вказаної проблематики є безперечним, однак запровадження достатньо прогресивної

сучасної моделі змагального кримінального процесу (з орієнтацією на західноєвропейські зразки) не повинно звужувати (обмежувати) природне для пострадянських держав правове регулювання статусу свідка, порядку отримання від нього показань, з'ясування їх правової природи та використання у доказуванні, що обумовлюється потребами практики, оскільки саме на підставі таких показань, у сукупності з іншими доказами, встановлюються обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а, нерідко, за відсутності інших належних й допустимих доказів ухвалюється судові рішення. Тому в умовах докорінних змін законодавства та правозастосовної практики потребують окремого комплексного дослідження проблемні питання процесуально-правового становища свідка в кримінальному процесі, результатом якого мають стати науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вирішення цих проблем.

Актуальність праці підтверджується також і тим, що тема дисертаційного дослідження Чепеля О.В. узгоджується з положеннями: Пріоритетних напрямків розвитку правової науки на 2016-2020 рр., затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.09.2016 р.; та Плану заходів з її реалізації, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 693-р; Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років, затвердженого Наказом МВС України від 16.03.2015 р. № 275; Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 р. № 1393-р.

А отже, з огляду на вищезазначене, можемо стверджувати про актуальність обраної дисертантом теми дослідження та її наукову, теоретичну і практичну значимість.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обсяг опрацьованих дисертантом матеріалів свідчить про відносно високий науковий та методичний рівень проведеного дослідження, його ґрунтовність та багатоаспектність, що у

значній мірі сприяло змістовності висловлених у роботі наукових положень, висновків, рекомендацій та пропозицій.

Методологічна основа, що використовувалась під час дослідження предмету дисертації, є традиційною для загальної теорії пізнання та доктрини кримінального процесу і сприяла досягненню поставленої мети та завдань.

Результати дисертаційного дослідження видаються достатньо обґрунтованими, з огляду на комплексний характер дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є ґрунтовним дослідженням, присвяченим процесуально-правовому становищу свідка в кримінальному процесі, на підставі якого сформульовано нові наукові положення, висновки та пропозиції.

Ознайомлення із змістом дисертації здобувача дозволяє стверджувати, що визначена у вступі мета успішно досягнута, а поставлені завдання виконані. Це знайшло відображення в основних положеннях роботи, які сформульовані автором особисто і характеризуються визначеною науковою новизною.

У результаті проведеного дослідження сформульовано низку положень та висновків. Положення, що висуваються на захист, вдало структуровані, є новими (оригінальними) або містять значну частку новизни.

Реалізація вказаної наукової новизни відображена у пропозиціях автора щодо вдосконалення законодавства, зокрема автором запропоновано:

– викласти ч. 1 ст. 65 в такій редакції: «Свідок – це особа, якій можуть бути відомі будь-які відомості про обставини, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, і яку залучено до участі у процесі в якості свідка в установленому законом порядку»;

– викласти ч. 1 ст. 95 в такій редакції: «Показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження, зафіксовані в належному порядку»;

– викласти п. 5 ч. 1 ст. 66 КПК України в такій редакції: «5) користуватися нотатками і документами при даванні показань»;

– викласти п. 7 ч. 1 ст. 66 КПК України в такій редакції: «7) ознайомлюватися з протоколом допиту, та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення і зауваження, або власноручно викладати показання у протоколі допиту»;

– доповнити ч. 2 ст. 66 КПК України пунктом 10 наступного змісту: «оскаржувати процесуальні рішення, дії чи бездіяльність суду, слідчого судді, прокурора, слідчого»;

– включити до КПК України норму, яка б зобов'язувала суб'єкта проведення допиту забезпечити свідка адвокатом;

– наділити свідка правом заявляти відвід перекладачеві у разі його некомпетентності;

– наділити суб'єкта проведення допиту правом ініціювати правозабезпечувальні правовідносини;

– створити спеціалізований орган з питань виконання заходів захисту осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, для якого здійснення заходів безпеки носитимуть не факультативний, а основний (постійний) характер;

– доповнити ч. 3 ст. 224 КПК України після слів «роз'яснюються її права» такими словами «та обов'язки»;

– доповнити п. 1 ч. 2 ст. 66 КПК України після слів «прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду» такими словами «а в разі неможливості своєчасного прибуття – завчасно повідомити про це, а також про причини неможливості прибуття»;

– переглянути розмір грошового стягнення за неявку свідка за викликом у бік суттєвого збільшення;

– декриміналізувати відмову свідка від давання показань; після застосування адміністративного штрафу, у якості покарання за повторну відмову від давання показань, за рішенням суду, доцільно було б призначити адміністративний арешт;

– розширити коло осіб, зазначених у п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України,

віднісши до них: 1) всіх інших родичів по бічній лінії споріднення: дітей рідних братів та сестер; двоюрідних братів та сестер; рідних братів та сестер батьків; 2) батьків, рідних братів, сестер чоловіка та дружини;

– доповнити ч. 2 ст. 52 КПК України пунктом 10 наступного змісту: «10) щодо малолітніх осіб, які внаслідок віку не здатні повною мірою реалізувати свої права, – з моменту встановлення факту малоліття»;

– доповнити КПК України нормою, згідно з якою відібрання пояснення повинно фіксуватись та містити відмітку (підпис) про те, що особі було роз'яснено її право в межах ст. 63 Конституції України;

– запровадити у кримінальне процесуальне законодавство України «асиметрії правил допустимості доказів»; з метою забезпечення однакового розуміння та правильного застосування концепції «асиметрії доказів», питання, першочергово, повинно бути вирішене на рівні прийняття Пленумом Верховного Суду роз'яснень рекомендаційного характеру;

– доповнити КПК України застереженням, що свідок зобов'язаний давати показання проти померлого близького родича чи члена сім'ї лише у разі, якщо це буде необхідно для реабілітації інших осіб;

– доповнити КПК України нормою з детальним визначенням прав адвоката свідка (правозаступника): 1) мати побачення зі свідком до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування; 2) надавати короткі консультації свідку під час проведення допиту та інших процесуальних дій; 3) задавати, з дозволу слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, питання учасникам процесуальних дій; 4) складати від імені свідка заяви, скарги, клопотання, інші правові документи; 5) оскаржувати процесуальні рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду; 6) робити письмові зауваження щодо правильності та повноти записів у протоколі допиту та інших процесуальних дій; 7) знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються прав та законних інтересів свідка.

– у повістці про виклик разом з процесуальним статусом, в якому перебуває викликана особа вказувати її права;

- у тексті повістки вказувати, що явка свідка без адвоката не буде підставою для перенесення допиту чи іншої процесуальної дії;
- включити до КПК України норму, яка б зобов'язувала суб'єкта проведення допиту забезпечити свідка адвокатом;
- ч. 1 ст. 66 КПК України доповнити пунктом 10 наступного змісту: «10) свідок має право на побачення з адвокатом до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування»;
- закріпити в КПК України обов'язкову участь адвоката у випадках, коли свідок є малолітньою особою – дитиною, віком до чотирнадцяти років;
- доповнити КПК України нормою, згідно з якою «свідок має право отримувати безоплатну допомогу адвоката, якщо його середньомісячний сукупний дохід є нижчим від встановленого прожиткового мінімуму».

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації забезпечується цілісністю дисертаційної роботи, викладений матеріал в якій комплексно розкриває проблематику дослідження.

Роботу характеризує системність підходу до вирішення поставлених завдань, логічна побудова й аналіз причинно-наслідкових зв'язків. Всі підрозділи дисертації логічно й органічно пов'язані між собою, а кожен наступний підрозділ логічно продовжує проведене в попередньому дослідження, поглиблює наукове значення, послідовно розв'язуючи, визначені дисертантом завдання. Схвальної оцінки заслуговує використання Чепелем О.В. широкої бази літературних джерел, обсяг проаналізованого фактичного матеріалу, нормативно-правових актів та офіційної статистичної інформації за темою дисертаційної роботи.

Висновки та рекомендації, сформульовані здобувачем, є достовірними та мають практичне значення для покращення процесуально-правового становища свідка в кримінальному процесі.

Повнота викладення матеріалів дисертаційного дослідження. Структура дисертації визначена предметом та зумовлена метою і завданням дослідження, відповідає логіці наукового пошуку, і відповідним вимогам.

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Дисертаційний матеріал логічно побудовано і викладено відносно виділених автором розділів. Робота написана державною мовою з дотриманням наукового стилю, що оптимально поєднує складові представленого дослідження.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації. Загалом позитивно оцінюючи науково-теоретичну і практичну значимість дисертації Чепеля О.В., її наукову новизну, можливість використання пропозицій і рекомендацій дисертанта для вдосконалення чинного законодавства та практики його застосування, необхідно відзначити, що вона не позбавлена окремих зауважень, оскільки деякі положення мають спірний характер та потребують додаткової аргументації в подальших наукових дослідженнях або дискусії під час публічного захисту, зокрема:

1. У підрозділі 2.3. «Відповідальність свідка в кримінальному процесі», необхідно було розглянути не тільки кримінальну відповідальність, а також співвідношення кримінальної, процесуальної та адміністративної відповідальності свідка.

2. Дисертант зазначає, що у практиці правового регулювання діяльності адвоката свідка сформувалися два основні підходи. Перший полягає у закріпленні статусу адвоката свідка в окремій статті кримінального процесуального кодексу чи закону з детальним визначенням його прав. Другий зводиться до проголошення права свідка користуватися допомогою адвоката, тоді як його права закріплюються у вигляді бланкетних посилань на права інших учасників кримінального процесу. З урахуванням вітчизняної правозастосовної практики автор вважає за доцільне застосувати у КПК України перший підхід, закріпивши права адвоката свідка окремою нормою. Проте, зазначена позиція видається спірно, бо КПК України не містить окремих норм щодо прав захисника (адвоката) підозрюваного, обвинуваченого закріплюючи, Кодекс встановлює, що захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо

підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику (ч. 4 ст. 45 КПК України). Можливо біло б за доцільне розширити права свідка, передбачивши, що адвокат користується процесуальними правами свідка, представництво якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо свідком і не може бути доручена захиснику.

3. Позитивне враження від дослідження посилилося б, якщо автор більш детально навів зарубіжні особливості обсягу прав, обов'язків та відповідальності свідків.

4. На думку рецензента, дисертанту доцільно було б звернути увагу на співвідношення перспектив вдосконалення процесуально-правового становища свідка в кримінальному процесі з умовами воєнного стану та формувати свої пропозиції враховуючи реалії сьогодення.

Поряд з тим, необхідно зазначити, що наведені критичні зауваження і рекомендації стосуються дискусійних питань і загалом не впливають на узагальнену позитивну оцінку дисертації, яка має науково-теоретичне і практичне значення і містить наукові положення, що являють нові підходи до вирішення конкретного наукового завдання і сприяють удосконаленню кримінального процесуального законодавства.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

1. Дисертаційна робота Чепеля Олександра Васильовича на тему «Процесуально-правове становище свідка в кримінальному процесі: стан, проблеми, перспективи вдосконалення» є завершеною кваліфікаційною працею, в якій отримано нові науково-обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має істотне значення для кримінального процесу та вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення відповідних положень законодавства та практики його застосування.

2. Дисертаційна робота Чепеля Олександра Васильовича на тему «Процесуально-правове становище свідка в кримінальному процесі: стан, проблеми, перспективи вдосконалення» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих

результатів відповідає спеціальності 081 Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), Наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12.07.2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – Чепель Олександр Васильович на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

Доцент кафедри кримінального права та процесу
Державного податкового університету,
кандидат юридичних наук, доцент

Ігор ГРИЦЮК